

# Vergrassing te lijf

## ‘Meer maaien is noodzaak, maar conflicteert met kleine fauna’

De ‘ver’-thema’s. Beheerders worden eronder bedolven. Verdroging, verzuring en vermessing, maar ook versnippering en vergiftiging. Vegetatiekundige en botanicus Joop Schaminée voegt er nog drie toe: verwaarlozing, vergrassing en verwijdering. Beheerders kunnen er wat tegen doen door verandering en verbinding, gaf Schaminée mee in zijn afscheidsrede. Op 17 oktober nam hij officieel afscheid als hoogleraar van de Westhoff-leerstoel voor plantengemeenschappen van de Radboud en Wageningen Universiteit.

**tekst** Ria Dubbeldam (redactie Vakblad)

> Zijn afscheidsrede ‘Zorgen voor de natuur van morgen’ staat bol van de gepeperde boodschappen. Schaminée staat erom bekend: hij spreekt klare taal en spaart geen heilige huisjes. Tegelijkertijd werkt zijn bevoegenheid en enthousiasme aanstekelijk. Als het *Vakblad* in de bus valt, heeft Schaminée zijn rede inmiddels uitgesproken. We planden eind september een interview. Hij is dan nog maar net begonnen met schrijven, maar maakt zich daar niet druk over. Wat hij zijn gehoor wil meegeven, zit in zijn hoofd. Zijn verhaal is deels geen nieuwe boodschap, maar Schaminée wil het blijven benadrukken. De ligging in een delta van grote rivieren maakt ons land, hoe klein ook, wereldwijd heel bijzonder en waardevol. Veel deltagebieden zijn naar ‘de mallemoeren’ geholpen. ‘Dat die in Nederland relatief goed is behouden, komt door mensen als Heimans en Thijsse, die ruim een eeuw geleden begonnen met het veiligstellen van natuur, maar vooral doordat de mens het landschap heeft verrijkt door te ploegen, te branden, te kappen, te plaggen, te begrazen en te hooien. Binnen een



foto: Hans Dijkstra, GAW

< Joop Schaminée in een veldje gulden sleutelbloem naast het gebouw van Wageningen Environmental Research.

paar honderd kilometer is een ongeken- de diversiteit ontstaan met liefst 51 habitattypen die Europese bescherming genieten. Dat vind je vrijwel nergens in Europa.' De problemen en uitdagingen zijn echter groot. Toch ziet Schaminée oplossin- gen. 'Verandering kan. Dat is de kracht waar we vanuit moeten gaan. We moeten ons afvragen in welk land en in welke wereld wij willen leven, en daarvoor de juiste keuzes maken.'

### Verhalen vertellen

Een nieuw ver-thema dat Schaminée onder de aandacht wil brengen, is verwijdering, oftewel de toegenomen afstand tussen mens en natuur. 'We kunnen ons niet losmaken van de natuur. Als wij dat onvoldoende tot ons laten doordrin- gen, maken we de verkeerde keuzes. De vorig jaar overleden Canadese astrofysicus en natuur- filosoof Hubert Reeves zei treffend: "We zijn in oorlog met de natuur. Als we die oorlog winnen, dan zijn we verloren". Bewustwording is volgens hem het toverwoord. Tot zijn vreugde ziet hij jonge mensen die niet langer accepteren dat de leefomgeving verder achteruit kachelt en die in beweging komen. De biologische landbouw groeit en de aandacht voor natuurbeleving en kunst neemt toe.

Kunst? 'Ja', beklemtoont Schaminée. 'Kunst doet iets wat de bètawetenschap niet doet, waarmee je mensen dicht bij de natuur kan brengen. De kunsten gaan uit van een gelaagde en complexe werkelijkheid, van een samenhang der dingen. Ze bevragen de wereld en laten dingen zien om mensen te beroeren, te inspireren, te raken en tot nadenken aan te zetten. De bètawetenschap heeft als uitgangspunt dat ze de ingewikkelde werke- lijkheid ontrafelt tot enkelvoudige vraagstuk- ken en daarop antwoord geeft, zodat wij beter snappen hoe processen verlopen, bijvoorbeeld

wat stikstof doet in de natuur. Bètawetenschap- pers moeten blijven doen waar ze goed in zijn, maar we hebben de kunsten nodig om bruggen te slaan.'

'We moeten verhalen vertellen om mensen met de natuur te verbinden. Als ik buiten over planten vertel, dan raken mensen erdoor geraakt. Ik vertel over de roggelelie die we in Nederland proberen te behouden, en laat vervolgens een afbeelding zien van het drieluik van de vijftiende-eeuwse Vlaamse schilder Hans Memling. Een paneel verbeeldt de hemelgang. Stuurt de engel je na je dood de trappen op naar de hemelpoort, dan zie je als laatste plant een roggelelie. Hoe leuk is dat om dat als beheerder aan je publiek te vertellen.'

### Vergrassing

Voor de dagelijkse beheerpraktijk noemt Scha- minée twee andere thema's: vergrassing en ver- waarlozing door achterstallig beheer. 'Lange tijd is gedacht dat het verschuiven van verspreidingsge- bieden van soorten door klimaatverandering onze grootste zorg is, omdat daardoor soorten zouden verdwijnen. Het RIVM heeft in 1999 in de studie Euromove voor 1.400 plantensoorten in Europa voorspeld welke impact een opwarming van 1,5 graad heeft. In 2024 zouden veel soorten uit Nederland zijn verdwenen. De opwarming heeft intussen plaatsgevonden, maar door klimaatver- andering is geen enkele soort verdwenen. Er zijn juist plantensoorten bij gekomen, gemiddeld zeven per jaar.'

'Wat de klimaatverandering wel in gang heeft gezet is een enorme toename aan biomassa, door hogere temperaturen, een langer groeiseizoen en gemiddeld genomen meer neerslag. Mensen die bijvoorbeeld wilgen knotten, merken dat ze dat vaker moeten doen dan pakweg twintig jaar geleden. Grassen zijn de grote winnaars. Verdrin- ging door grassen is een grote bedreiging voor met name de Rode Lijstsoorten. Enkele tientallen staan op het punt te verdwijnen. Natuurorganisa- ties doen er alles aan om ze te behouden. Dat is belangrijk, dat moet ook, maar vergrassing maakt het niet makkelijk.'

Wat een beheerder kan doen is anders en inten- siever gaan beheren, aldus Schaminée. Later in het najaar nog een tweede maaibeurt of in de winter begrazen, zodat de kwetsbare planten- gemeenschappen in het voorjaar kort zijn, een betere concurrentiekracht hebben en concurren- tiekrachtige grassen de percelen niet vervilten. 'Extra beheren kost meer geld, en je ontkomt niet aan de paradox dat het nadelig kan uitpakken voor de kleine fauna, insecten en spinnen bijvoor- beeld. We zullen daarom beheervormen moeten vinden om heel precies op de veranderingen in te spelen. Zorg dat je gefaseerd maait. Kijk waar kwetsbare faunapopulaties zijn, probeer die te ontzien of de tijd te geven naar een ander plekje te gaan. Maatwerk, kennis en goed beheer is de boodschap; fauna is een dilemma waar we goed mee moeten omgaan. Maar het kan wel.'

### Verwaarlozing

Sterk gekoppeld aan vergrassing is het thema verwaarlozing. Zo schrok Schaminée dit jaar van een aantal Zuid-Limburgse kleine kalkgraslanden. 'Ze worden niet meer beheerd, vervilten en groei- en dicht met struiken. Heel zorgwekkend is de toestand van een spoortalud met heel bijzondere kalkgrassoorten. Gelukkig wordt dit terrein dit najaar aangepakt en de opslag verwijderd, zodat er weer een basis voor ontwikkeling ontstaat. We zijn net op tijd om deze belangrijke snipper kalkgrasland te behouden.'

Met het voorbeeld wil Schaminée aangeven hoe belangrijk het is om bovenop het beheer te zitten. 'Na twee jaar achterstallig beheer is de opslag al niet meer handmatig te verwijderen en wordt het een kostbare aangelegenheid.' Goed beheer is voor grote terreinorganisaties geen sinecure, erkent hij. 'Grote contracten worden weggezet om duizenden hectares te maaien tussen pakweg au- gustus en eind september. Vaak gaat dat ten koste van het juiste maaimoment of wordt het maaien zelfs overgeslagen als het toevallig een heel nat jaar is en de aannemer niet met de machines het terrein in kan. Beheerders moeten daarom vooral goed de vinger aan de pols houden.'

### Knopbies

Schaminée is vooral van de inspirerende voor- beelden. Groot Zandbrink noemt hij als een waanzinnig mooi, door kalkrijke kwel gevoed schraalland in de Gelderse Vallei. 'Het is slechts een paar hectare groot, omringd door intensieve landbouw, en toch ziet het er echt fantastisch uit. Dat komt vooral door de inzet van één persoon, Remco Jousma van Stichting Boom, die ervoor zorgt dat alle soorten met liefde en aandacht worden beheerd. Er staan tienduizenden draad-



foto Joop Schaminée

Parnassia is in het binnenland een zeld- zame soort van schrale graslanden met kalkrijke kwel. Het was de lievelings- bloem van Victor Westhoff, naar wie de leerstoel van Schaminée is vernoemd. De plant werd door Westhoff ook wel studentenroosje genoemd.

gentianen, heel veel parnassia, heel veel moeraswespenorchissen maar ook wijdbloeiende rus en vetblad. Allemaal bijzondere soorten in dat kleine reliëfrijke gebiedje.'

Vooral bijzonder is het verhaal van de knopbies. Groot Zandbrink was de laatste plek in Nederland waar deze soort in het binnenland voorkwam en werd daarom aangemeld voor Natura 2000. Staatssecretaris Henk Bleker schraptte het terrein echter van de lijst, omdat op het moment van aanmelding knopbies er niet meer voorkwam. Maar knopbies kwam terug. 'Dat het met daadkracht, kennis en toewijding lukt om de diversiteit te behouden, is goed nieuws. Veel beheerders hebben die passie in hun genen. Daarmee kunnen we gebieden op orde houden en verbeteren.' Om te voorkomen dat ondertussen toch soorten verdwijnen, heeft Schaminée het Levend Archief opgezet. Door zaden van kwetsbare soorten te verzamelen en in een genenbank op te slaan kan de genetische variëteit van verdwijnende populaties worden veiliggesteld. We kunnen op deze manier (via gerichte kweekprogramma's) genetisch verarmde populaties versterken. Verdwijnt er een soort, dan kan deze soms weer in – herstelde – landschappen worden ingebracht. 'Het Levend Archief is een Ark van Noach, een back-up van de natuur, niet de escape, dat is natuurherstel. Maar het kan en zal gebeuren dat we de zaden nodig hebben om het verdwijnen van genen en verlies van genetische variëteit te voorkomen. En kwijt is kwijt.'

### Gebiedsprocessen

Beheerders kunnen veel doen aan natuurbehoud en natuurherstel, maar de grootste veranderingen moeten komen vanuit de landbouw. 'Helaas zijn

de 20 miljard voor die transitie wegbezuinigd. Het is bijna niet voor te stellen hoeveel geld dat is: bijna 1000 euro per inwoner. Helaas zat er de foute aanname in het fonds dat je daar vooral boeren mee zou moeten uitkopen. Nee, we moeten de bedrijven omvormen. We kunnen feitelijk geen boer missen! De andere grote uitdaging is de ruimtelijke inrichting van Nederland. De provincies waren goed bezig met gebiedsprocessen, maar dat is met een pennenstreek weggestreept. De minister belooft een alternatief, maar dat is er helemaal niet. Er wordt tijd gerekend om verder te gaan met high-techproductie en met innovatie als het grote toverwoord. Het is bijna lachwekkend. We moeten ons richten op een andere omgang met onze omgeving en natuur waarbij de mensen in het dorp en in de regio nadenken en praten over het land waarin ze willen leven. Ik ken niemand die geen betere en mooiere wereld wil voor zijn kinderen. Daaraan moeten we appelleren.' 'Dat is mijn verhaal voor 17 oktober. Natuur is van ons allemaal, het is een 'wij'-verhaal. Wij allen moeten zorgen voor de natuur van morgen. Het is dus niet een 'zij'-verhaal in de trant van 'de overheid doet het verkeerd'. Ja, ze doen het wel verkeerd maar we moeten ze helpen. Op gemeentelijk, provinciaal en op landelijk niveau, samen zijn we verantwoordelijk voor een wereld waarin we kunnen leven, wonen en werken. Het is ernstig hoe het kabinet een hele plattelandvisie en transitie van de landbouw om zeep heeft geholpen. De BBB is een anti-boerenpartij. De enige oplossing voor boeren is een duurzaam perspectief. We moeten ze helpen met de transitie. We zullen wel moeten, er is geen alternatief.'

*redactie@vakbladnbl.nl*

### Hoe verder met vegetatiekundig onderwijs en onderzoek?

Bij Joop Schaminées afscheid vervalt de Victor Westhoff leerstoel in Wageningen en Nijmegen die hij sinds 2007 bekleedde. De leerstoel was aan hem gekoppeld. Hij spant zich ervoor in om de leerstoel te behouden. Bij zijn inauguratie benadrukte Schaminée het belang van het verzamelen van data over soorten en vegetatie en een goede dataopslag en beschikbaarheid om daarmee de juiste beheerkeuzes te kunnen maken. Dataverzameling is mogelijk alleen maar belangrijker geworden. Het komt erop aan wel de juiste informatie te verkrijgen. 'Doordat overal bloemenmengsels worden uitgezaaid zie je specifieke soorten van bepaalde regio's ineens in heel Nederland opduiken. We moeten bij verspreidingskaarten een disclaimer zetten, zodat we ons realiseren dat een soort als de inheemse wondklaver wel degelijk zwaar onder druk staat, en dat de planten die je overal aantreft bijvoorbeeld een Zuid-Europese herkomst en een andere genetische samenstelling hebben. We moeten de verspreidingsdata goed op orde zien te krijgen.'

Bloeiende melkeppe  
in natuurgebied  
Groot Zandbrink.



foto Joop Schaminée